

Наталія НОВОСЕЛЬЧУК
*кандидат архітектури, доцент кафедри
дизайну архітектурного середовища та містобудування
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка*

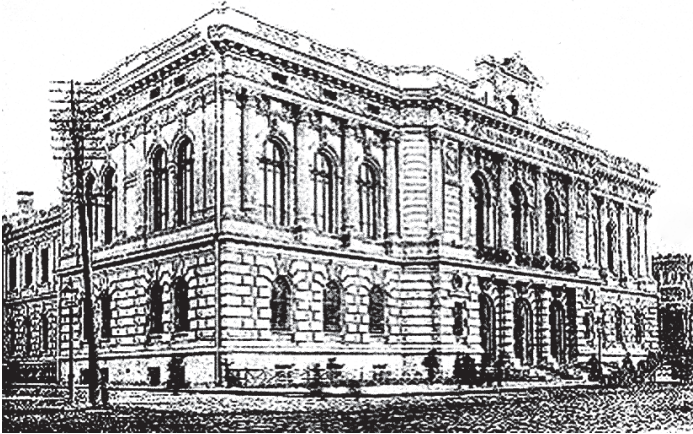
ФРАГМЕНТИ ТВОРЧОСТІ ВИДАТНОГО АРХІТЕКТОРА (До 145-річчя від дня народження О. М. Бекетова)

2007 р. виповнилося 145 років від дня народження видатного українського будівничого, академіка архітектури Олексія Миколайовича Бекетова (1862–1941). Видатний архітектор, нащадок давнього дворянського роду Олексій Бекетов народився у місті Харкові в сім'ї відомого вченого-хіміка, засновника фізико-хімічної науки — Миколи Миколайовича Бекетова. Рід Бекетових уславився талановитими людьми, що залишили яскравий слід у російській науці й культурі. Дитячі роки Олексія Бекетова пройшли у спілкуванні з членами сімей Мечникових, Алчевських, Менделєєвих, Блоків. Отже, повага й любов до мистецтва, науки і творчості у родині Бекетових спадкові.

Художню освіту Олексій Бекетов почав здобувати у школі харківської художниці М. Д. Раєвської-Іванової, що стала першою жінкою в Росії, якій Академія мистецтв надала звання художника. Потім було навчання в Харківському реальному училищі, у якому викладав учень Карла Брюллова — Дмитро Безперчий. Архітектурну освіту Олексій Бекетов здобув на архітектурному факультеті Петербурзької академії мистецтв, де навчався у професорів Д. І. Грімма і А. І. Кракау. За дипломний проект курзалу на Чорному морі молодий архітектор отримав велику золоту медаль. О. Бекетов багато перейняв і від своїх старших товаришів. Так, проектно-виробничу практику він проходив у майстерні академіка Месмахера, дуже досвідченого архітектора й будівельника. 1894 р. за виконання дисертаційного проекту 32-річному архітекторові було присвоєно звання академіка архітектури, 1898 р. — професора, а 1939-го — доктора архітектури, заслуженого діяча мистецтв УРСР, дійсного члена Академії архітектури СРСР. Після закінчення академії Олексію Бекетову запропонували працювати в Петербурзі й Москві. Однак він вирішує присвятити свій талант рідному, на той час ще провінційному місту Харкову. Молодий архітектор, сповнений енергії й творчого натхнення, сприяв перетворенню Харкова на місто європейського рівня. З цього приводу сам О. Бекетов згадував: «Я стоял возле сказочных дворцов Петербурга и вспоминал узкие переулки родного города, тесные и грязные, застроенные глиняными хатками улицы, и меня неудержимо потянуло в Харьков, захотелось отдать ему все свои способности» [1].

Творча спадщина Олексія Бекетова включає понад 100 громадських та житлових будівель у багатьох містах нашої країни, в тому числі близько сорока побудовано у рідному Харкові. Будинки, зведені за проектами та під наглядом О. Бекетова, прикрашають головні вулиці й площі міста. Органічно пов'язані з оточенням, вони активно формують архітектурні ансамблі, виконуючи значну містобудівну роль. Їм властиві монументальність, витончені пропорції, виразні пластичні деталі, бездоганна функціональність. Важливою особливістю будівель архітектора є єдність у зовнішньому та внутрішньому вирішенні [2].

*Земельний банк у Харкові.
1896–1898.
Світлина кін. XIX ст.*

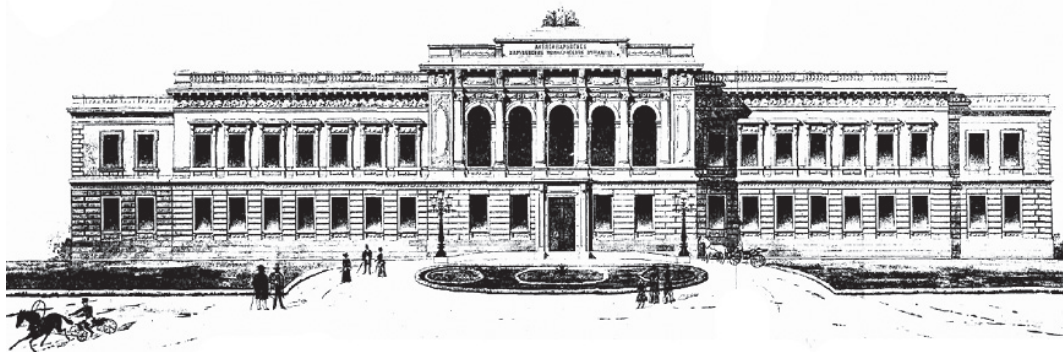

*Торговий банк у Харкові.
1898–1899.
Світлина кін. XIX ст.*

Архітектор працював наприкінці XIX — на початку XX ст. у період важких пошуків нового стилю у світовій архітектурі, стилю, який повинен був відповідати новим вимогам і завданням, новим будівельним матеріалам і конструкціям, новому санітарно-технічному й технологічному обладнанню. Тому прагнення вловити риси нового, втілити дух епохи проймає майже всі твори Олексія Бекетова, творчий смак якого сформувався під впливом ідей архітектури історизму. Досконало володіючи палітрою архітектурних форм історичних стилів — від античності до сучасного йому модерну, О. Бекетов застосовував власні оригінальні елементи, віддаючи при цьому перевагу традиціям класицизму [2]. В автобіографії архітектор писав: «Я заставляв своїх заказчиків будувати свої особняки в самых різнообразных стилях, начиная от мавританского, классици, барокко, итальянского ренессанса и кончая рококо и Венским Сецессионом... Однако ... при проектировании общественных и правительственных зданий я всегда придерживался и теперь придерживаюсь того, чтобы наружный облик здания и его плановое решение всегда соответствовали назначению каждого данного сооружения» [1].

Першим реалізованим проектом Олексія Бекетова став будинок Комерційного училища (1889–1893), який приніс молодому архітектору визнання.

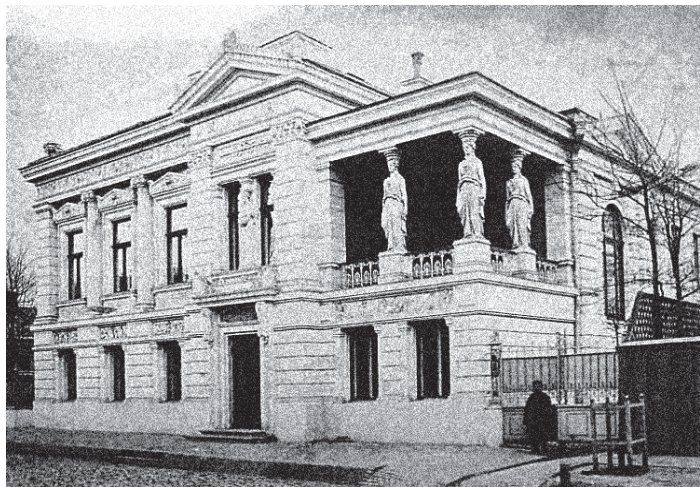
Архітектурний вигляд однієї з головних площ Харкова — Миколаївської площі (нині — Конституції) визначають будівлі О. Бекетова — це Земельний, Торговий і Волзько-Камський банки. 1895 р. О. Бекетову замовили проектування й спорудження будинку Харківського Земельного банку. Його проектуванню передувала потужна дослідницька робота: зодчий здій-

Комерційне училище в Харкові. 1889–1893. Кресленик О. Бекетова

Особняк Бекетових
у Мירוносицькому провулку
в Харкові. 1897. Загальний
вигляд та інтер'єр трапезної.
Світлина кін. XIX ст.

снів подорож у Францію, Італію, Німеччину, вивчав кращі зразки російських і закордонних банківських будівель. Результатом цієї праці став добре відпрацьований проект з урахуванням усіх передових вимог, що висувалися до банківських споруд [3].

До спорудження Торгового банку (1898–1899) Олексій Бекетов приступив відразу після закінчення будівництва Земельного банку, а через шість років було розпочато будівництво Волзько-Камського банку (1906–1908), який, на відміну від двох попередніх, був виконаний у стилі модерн. О. Бекетов в автобіографії писав: «Новый стиль этой архитектуры, имея, как известно, в основе классические формы, модернизированные легкими карнизами с большими выступами и богатой, но строгой орнаментикой из растительного мира в сочетании с широкими поясами барельефов и скульптуры, получил очень широкое распространение по всему Западу, а также у нас в самом начале XX века» [1]. Модерн був визнаний і відображений О. Бекетовим у своїх творах раніше від інших харківських архітекторів, а сам архітектор працював у напрямі раціоналістичного модерну, що близький за традиціями до віденської школи та творчості О. Вагнера, Й. Гофмана. Так, у будинку Волзько-Камського банку вперше з'являється пласка, ніби «пливуча», форма козирка-карниза, пиші картуші, які стають головними у композиції, застосовані великі засклені поверхні, мозаїка.

До значних громадських будівель О. Бекетова, зведених у місті Харкові, належать Миська Громадська бібліотека (1889–1901), Судові установи (1889–1902), Азовсько-Донський Комерційний банк (1897), Медичне товариство з Пастерівським інститутом (1911–1913),

Притулок-пансіонат для дворян похилого віку (1915–1916) та ін. Олексій Бекетов запроєктував і збудував до революції низку будівель для навчальних закладів: Комерційний інститут (1914–1916), Вищі жіночі курси (1916), Комерційне училище (1889–1893), Єпархіальне жіноче училище в Лубнах, що на Полтавщині (1907) та ін.

Значні будівлі архітектора є і в інших містах України та на півдні Росії: в Алушті, Сімферополі, Дніпропетровську, Лубнах, Києві, Ростові-на-Дону, Белгороді й Новочеркаську.

Особливе місце у творчості Олексія Бекетова належить особнякам, які прикрашають старий центр Харкова. Саме при проектуванні цього типу будівель архітектор мав найбільшу можливість для вільного творчого пошуку, оскільки замовники «не давая жесткого задания на проекты своих особняков, ... просили им в этом помочь, а проект сделать так, «чтобы он был красив» [1].

Сім'я Алчевських належала до головних замовників О. Бекетова. Архітектор був одружений з донькою промисловця і мільйонера А. К. Алчевського, який зробив значний внесок у розвиток металургійної промисловості, й відомої просвітельки Х. Д. Алчевської.

Одним з найяскравіших прикладів комфортабельного особняка є власний будинок Олексія Бекетова, зведений ним 1897 р. у Мироносицькому провулку. Найвиразнішим фрагментом будівлі була лоджія, розташована в північно-західному куті, яка цитувала портик каріатид Ерехтейона афінського Акрополя (нині не існує). Тепер в особняку розміщено будинок учених. Внутрішнє планування будівлі має чітке зонування на житлові й парадні приміщення. Подібно до особняка З. Г. Морозова (1893, арх. Ф. О. Шехтель) парадні приміщення згруповано навколо центральних сходів. Інтер'єр вирізняється стилістичною різноманітністю, оскільки кожне приміщення має індивідуальну стилістику: головні сходи вирішені у неоренесансній стилізації, парадний зал — у стилі рококо, трапезна — у російському стилі, кабінет зодчого і вітальня — у дусі класицизму. Така стильова різноманітність інтер'єру також поєднує цей будинок із морозовським особняком.

Втім сім'я Бекетових жила в цьому особняку недовго. 1901 року, після фінансового краху компанії, А. К. Алчевський покінчив життя самогубством, а Бекетови й Алчевські, рятуючи гідність своєї родини, були вимушені продати все своє майно.

Олексій Бекетов також побудував особняки для Д. Алчевського у «мавританском вкусе» [4], професорів М. Сомова (1899) і Ф. Писнячевського, купців М. Соколова (1899) і П. Маркова, промисловця Ігнатишцева (1914) та ін. Всі ці будівлі вирізняються стилістичною різноманітністю й декоративністю, масштабністю і чудовими пропорціями, продуманими деталями й озаштатністю.

Олексій Бекетов був також і талановитим художником-пейзажистом. Він постійно брав участь у щорічних традиційних виставках «Рисунок і акварель архітектора», які проходили у Харківському будинку архітектора, де багато його робіт було відмічено дипломами і грамотами.

Багатогранный талант Олексія Бекетова проявився також і у педагогічній діяльності. З 1890 р. О. Бекетов почав щедро ділитись своїми знаннями зі студентами Харківського технологічного інституту, де він керував курсами архітектурного проектування й малювання. Архітектору було доручено читання загального курсу будівельного мистецтва й архітектури. Цей курс був виданий Харківським технологічним інститутом під назвою «Архітектура». Упродовж багатьох років Олексій Бекетов викладав також в Інституті інженерів Комунального господарства, Харківському інженерно-будівельному інституті. Тобто О. Бекетов підготував ціле покоління молодих архітекторів, серед яких були В. Кричевський, А. Душкин, Я. Ліхтенберг та ін.

Творча і педагогічна діяльність О. Бекетова тісно перепліталася з науковою і громадською роботами. 1900 р. його було обрано членом-кореспондентом Спілки архітекторів. 16 років зодчий активно співпрацював з такими популярними у професійному колі виданнями, як «Зодчий», «Щорічник» і «Щотижневик». У них були опубліковані найцікавіші його архітектурні

**Особняк Д. А. Алчевського
у Харкові. 1893.
Загальний вигляд. Вестибюль.
Світлина кін. XIX ст.**

роботи того періоду. З 1892 по 1911 рр. О. Бекетов брав участь у всіх п'яти з'їздах російських архітекторів у Москві та Санкт-Петербурзі.

Відійшов О. М. Бекетов в інші світи 23 листопада 1941 р. в окупації, похований на 13-му цвинтарі (раніше його могила була на цвинтарі, де нині розташований Молодіжний парк). Могила архітектора розміщена поруч із похованнями таких видатних людей Харкова, як Багалей, Ткаченко (художник), Данилевський (академік), Потебня, Алчевські.

Пам'ять про видатного архітектора зберігають не тільки будівлі: його ім'ям названа одна з вулиць Харкова і станція метрополітену. А в серпні 2007 р. біля будівлі Харківського технічного університету будівництва й архітектури було відкрито пам'ятник видатному ерудитові, талановитому зодчому й дійсному громадянину міста Харкова (керівник проекту проф. Ю. М. Шкодовський, автор — скульптор С. О. Гурбанов). На відкритті пам'ятника сучасні архітектори міста дали обіцянку зберегти неповторний вишуканий бекетовський стиль Харкова для нащадків.

1. Тут і далі цитати з: Автобіографія творчої й педагогічної діяльності Академіка архітектури А. Н. Бекетова.

2. Лейбфрейд О. Ю. Харківські інтер'єри О. Бекетові // Архітектура України. — 1993. — № 2. — С. 45–47.

3. Ігнаткін І. О. Олексій Миколайович Бекетов. — К., 1949.

4. Бекетов А. Н. Дом Д. А. Алчевського в Харькове // Зодчий. — 1901. — Лист № 13.